

RÉGI DOLGAINKRÓL (VIII.)

HERCEG JÁNOS

Költőkön és vezércikkeket írogató dühös újdondászokon kívül, mint már mondtuk, szerb szépasszonyok felvonulási területe volt a Só utca. A szőnyegszövő üzem, amelyet szövetezeti igyekezettel tartottak fenn, s a nemzetiségi párt politikai támogatásával, mint akik tudták, hogy egy kis néptöredék csak úgy maradhat meg, hogyha sajátosságait tárja a világ elé, a szerb úrinők találkozóhelye volt. Amolyan zombori Gerbeaud, ahol traccsolni lehetett, híreket kapni és adni, egymást pukkanítani, és közben szép és nemes cél érdekében munkálkodni. Nem ők dolgoztak. Ők csak felügyeltek. Tapasztalt sztapári asszonyok és kültelki lányok ültek a szövőszékek mögött.

Mert ahol véget ér a Só utca, és a szerb korzó következik, kordonként húzott határvonalat a körút város és falu, hogy ne mondjuk: vidék és nagyvilág között. Összehajló lombok, gondosan ápolt sétányok enyhítették a kordon szigorát, de azért mindenki érezte, hogy ami utána következik, az már az úri világ. Az egymásba karoló lányok, akik két szőlamban énekelve jöttek a Hunyadi utca felől, ami tudvalevőleg a legsötétebb Prnjavor volt, miközben a legények messziről zümmögve s mély hangon kísérték őket, a körútra érve már elhallgattak, s úgy jöttek a városba csendesen és megilletődve.

Pedig ott, a Só utcával szemben, mint egy dacos tiltakozás, a külváros peremén, s mégis a főutcai forgatag felé fordulva, tüntetően és kihívóan, vörösréz kupolákkal, lekerekített neobarokk erkélyekkel, tölgyfa kapuval, kagylódíszekkel és karcsú balusztrádokkal körülfuttatva ott állt a századforduló idején épült Krónits-palota. A nagy és viharos, nem kevésbé sötét múltra visszatekintő szürke palota, mint valami hatalmas születésnap tortája, úgy ült három utca közé, s minthogy minden túlzott volt rajta, fenyegetését se lehetett komolyan venni. Mert lehet a parvenü kegyetlen uzsorás vagy véres kezű gyilkos, abban a pillanatban, amint nem az, csak mosolyogni lehet rajta.

Csakhogy egy kisvárosban idő kell, amíg észreveszik azt, ami talmi. A Krónits-palota is sokáig imponált, s tulajdonosának, aki egy gazdag bocskoros fia

volt, de jómaga már ügyvéd, ez a palota még külön tekintélyt adott. Rossz nyelvek szerint a palotának is némi része volt abban, hogy építőjének lánya, Krónits Mici egy bárónak, Rajacsich Vladimirknak lett a felesége. Pedig hát Mici baronesse-nek egyéb érdemei is lehettek. Mikor mi megismertük, csak az erélye maradt meg, az ellentmondást nem tűrő nagy hangja, amit mint egy jerikói kürtöt szólaltatott meg az utcán, s a legnagyobb forgalomban. Crnjanski azonban még emlékezett azokra az időkre, amikor fiatalasszonyként úgy fordította meg hóféhér lipicai paripákból álló négyesfogatát Vukovár főterén, ahol Rajacsich báró főispán volt, mint egy legyezőt. S állítólag oly szép volt, hogy Ischben Ferenc József is megfordult utána, a legközelebbi fogadáson pedig külön is kifejezte elismerését a bárónak, hogy ilyen szép asszonyra tett szert.

De Mici baronesse nem volt hálás természet, mint azt a későbbiek is bizonyítják majd. Az első világháború alatt egy ünnepségen, ahol főispán férjével az első sorban ült, tábornokok és főpapok között, a Gotterhallte kezdetén hangosan kiáltott rá az urára: „Üljön le, szerencsétlen! Ez nem a maga himnusza!” Persze, táviratilag azonnal leváltották Rajacsich főispánt.

Némi ügyességgel ezt az aktust kamatoztatni lehetett volna a háború után. De Mici baronesse lenézte az új urakat, s azt mondta: „Kanászokkal nem álunk szóba!” Mivel pedig a főúri udvartartáshoz nem volt elég a főispáni fizetés, minden vagyonuk elűszott. Csak a palota maradt meg, a nevetségesen hívalkodó, sötét és hírhedt „Krónics”.

A húszas évek második felében diákokthont rendeztek be a palotában, s Mici baronesse az újsághirdetésekből nem mulasztotta el hangsúlyozni, hogy „a növendékek előkelő, úri nevelésben részesülnek”. De akkor már az se volt érdekes Zomborban. Azonkívül szolid polgári helyeken a koszt-kvartély valószínűleg olcsóbb volt, s a diákembert sem feszélyezte az úri bonton. A palotát el kellett adni, és Mici baronesse a második világháború után szegényházba került.

Ott azonban külön bánásmódot követelt magának, a jelek szerint sikerrel. A vele egy kenyérré került öreg mosónők és más szegény asszonyok méltóságos asszonynak szólították, ő meg télen-nyáron hóféhér kimonóban, fehér turbánnal a fején, füstölgő cigarettával a kezében, botra támaszkodva járta az utcákat. S persze, itt se kímélte a rendszert, hangosan szidva az utána szaladó, csúfolódó gyerekeket, a legmagasabb állami szerveknek is juttatott trombitahangján nem egy hízelgőnek éppen mondható megjegyzést. De nem bántották. Hozzá tartozott a város színéhez, mint egy letűnt világ utolsó villanása.

*

Zombor a megosztottságában volt kisváros. Ahogy a régi falvak oszlottak felvégre és alvégre, legtöbbször a társadalmi különbséget is kifejezésre juttatva, úgy szabódott széjjel Zombor még nemzetiségi részekre is. Nemcsak gazdagokat és szegényeket különválasztva, hanem nemzetiségeket is.

Itt azonban megint el kell időzni egy kicsit, minthogy a nemzetiségi osztódást az egyház dirigálta. Hiába beszéltek szerbek és bunyevácok ugyanazon a nyelven, a valláskülönbségek sokszor engesztelhetetlen ellentéte olykor egészen érthetetlenül fordította őket szembe egymással. Például a magyar szabadságharc idején! Pedig hát a szabadság felragyogó fénye képes volt homályban hagyni anyanyelvet és származást, vallást és felekezetet, s olyanoknak is követniük kellett, akik saját népükkel voltak kénytelenek szembefordulni. Egy Damjanichnak és Knézichnek, és Schweidelnek, Leiningennek és Pöltenbergnek! Magyarul se tudó jöttment idegenek, kaftános lengyel zsidók áldozták életüket a magyar forradalomban a szabadság ügyéért.

Zombor német és bunyevác társadalma ugyancsak magyar zászlók alá állt a császári osztrák és horvát seregek ellen harcolni, melyeknek első soraiban szakállas pópák emelték magasra keresztyüket, népük félreértett szabadságvággyával a reakció táborába sodródva.

S könnyű lenne azt mondani, hogy már korábban is nyilván az egyház választotta széjjel a város népeit, úgyhogy külön éltek, elhatárolt, zárt negyedekben és közösségekben, külön társadalmi szervezetekben. Még csak nem is ellenségesen, de szigorúan betartva a távolságot, s féltékenyen őrködve a maguk sajátosságai fölött. Megalakult a Magyar Olvasókör, s a következő esztendőben a Srpska čitaonica, hogy csupán egy példát mondjunk.

Csakhogy a katolikus egyház, ellentétben a pravoszláv nemzeti egyházzal, a magyar államisághoz igazodott, s így a más vallásúak, a protestánsok és zsidók zavartalanul maradhattak meg a magyarság soraiban. S amire II. József nem volt képes, egy általános polgári közösségben megszüntetni a népek közötti ellentéteket, azt a Bach-korszak kísérte meg a céheken és más érdekközösségekben belül. Így alakult meg, igaz, már a kiegyezés évében, de minden nemzeti hangsúly nélkül a Polgári Kaszinó.

Talán az egész régi városról elmondható, amit a zombori állami főgimnázium történetírója, Jeszenszky Dezső 1896-ban az iskola diákjairól írt: „Szerbek és nem szerbek intézetünkben két elkülönített társasági kört képeznek kezdetről fogva. Nyílt ellenségeskedés nincs közöttük, de benső barátság sem. Megférnek egymással, de elkülönödöttségük tudatával”.

A nagy nemzetiségi vízvázalató a „szerb körút” volt. A Bajai útról a Konyovics utcáig még lármás és forgalmas részével csöppet sem éreztetve a zárkózottságot, onnan azonban már halkán és előkelően vonulva tovább sétányaival és kettős fasorával egy merőben más világ légkörét árasztotta. Hosszú, frontra épült úriházak sorakoztak itt, s télen, ha megjelent az újvidéki szerb színtársulat, hogy a magyar színészekkel felváltva tartsa meg előadásait, Szent Száva ünnepén, éjfél körül csengettyús szánok suhantak a zúzmarás fák alatt a közönséget és a színészeket szállítva haza éjszakai nyugovóra. És egy ösztövért tanító, bizonyos Blagojević indult el esztendőkön át minden délután a körútról nyíló utcából, hogy szokásos sétája közben köszönthesse a költő Laza Kostićot: Sluga sam pokoran! – amihez még kopott cilinderét is mélyen megemel-

te. Huszonhét éven át volt a *Golub* című gyermeklap szerkesztője a nyurga tanító, s miután egy alkalommal vett magának annyi bátorságot, hogy a komor költőt megszólítsa, és lapja számára verset kérjen tőle, amire azt a választ kapta, hogy majd egyszer arra is sor kerül, kitartóan köszönetet Kostićnak, aki azonban szóra se méltatta többé. Mert szerelmes verseket mégse adhatott egy gyermekújságnak, márpedig ő vénségére a szerelem gyötrelmétől szenvedett. A szerkesztőnek meg kellett elégednie ismeretlen fiatal költők költeményeivel, többek között Aleksa Šantić és Jovan Dučić verseivel.

És bár emléktábla ma sem jelzi, akkoriban, a századforduló idején még mindenki tudta, hogy innen szöktette meg, a szerb körútról egy végzetes hajnalon Milka Grgurovát a színtársulat igazgatója, hogy a belgrádi nemzeti színháznak is meg legyen évtizedeken át a maga csodálatos tragikája. De hát emlékkörzésben sose volt valami nagylelkű a város. Még jó, hogy a gyereklap vékonypénzű szerkesztőjéről nem feledkezett meg, s az utcát, ahonnan a szerb körútra jött, róla nevezte el.

*

Nemcsak Laza Kostić andalgott tehát a szerb körút sétányain, a földbe ásott padok között, melyeken tamburát pengető vagy leckét magoló preparandisták üldögéltek a bicskával bevágott szíveknek támaszkodva. A költőknek egész se-rege megfordult a szerb körút fái alatt, s ha igaz, hogy a régi szerb irodalom bölcsőjét Magyarországon ringatták, akkor hát ez a bölcső néhány lökést itt is kapott, Zomborban.

Csak a szemünket kell lehunyni, hogy a literátorok egész sorát lássuk felvonnulni. Avram Mrazovićtól kezdve, aki az első szerb nyelvtant megírta, s akinek munkájára később Vuk építette rá a maga alaposabb, népi gyökereken át táplálkozó grammatikáját, egészen Miloš Crnjanskiig, csakugyan mindenkinek volt valami köze Zomborhoz.

Mrazović jogászból lett literátor, és a szerb iskolák főfelügyelője a régi Magyarország déli részein. 1820-ban még vörös talárban látjuk abban a bünperben, amely Varga Jozefa és szerelmese, Tamaskovics János lefejeztetésével végződött, mivel galád módon megölték az asszony hites urát, Kórits Antal városi díjnokot. Mrazović volt az a bíró, aki, miután a bíróság kegyelmi tanácsá alakult, a vádlottak elé lépett, s „Ófelsége, a király nevében!” felkiáltással eltörte a kezében tartott fekete pálcát, és a halálra ítélték lába elé dobta, annak jeléül, hogy kegyelmi kérvényüket elvetették. Aztán rizспорos parókát nyomott a fejébe, mivel a jozefinizmus divatja még nem múlt el egészen, s a szerb iskolák mindenhatója lett. Mintha a nemzetiségi oktatás már akkor is legalább akkora és annyira jogi kérdés lett volna, mint filológiai, s neki a jelek szerint mindkettőhöz megvolt a képesítése.

Jovan Dučić, akit Trebinjéből küldtek fel a magyarországi városba, hogy kitanulja a tanítóságot, nem levélben kereste fel a *Golub* szerkesztőjét. Szemé-

lyesen vitte hozzá első verseit, miután Hercegovinában maradt barátait, Šantićot és Ćorovićot is beajánlotta a szerkesztőnek.

Pár évtizeddel később egy fiatal tanár, Vasa Stajić róttá hosszú lépteivel a szerb körutat és mellékutcaít. És itt indított el egy folyóiratot, amely *Novi Srbín* címmel a modern, demokratikusan gondolkodó, a szocialista eszmékért lelkesedő nemzedéknek szeretett volna az orgánuma lenni. A szerb irodalomtörténet megalapítója, Jovan Skerlić írt cikket a lapjába *Svetli dani* címmel, valószínűleg politikai tartalommal, mivel a belgrádi szocialistáknak volt egyik vezetője, mindaddig, amíg a pártból ki nem zárták, mert nem volt hajlandó önkritikát gyakorolni, s visszavonni, amit egyszer mondott. Isidora Sekulić a kultúra nacionalizmusáról írt, gyaníthatóan azt a nyugtalanító kérdést feszegetve, ami a kisebbségek művelődésében azóta is fel-felbukkan. De őt nemcsak nemzedéki szolidaritás fűzte Stajićhoz és Skerlićhez. A városra is nosztalgiaiával gondolhatott. A szerb körútra, amelyet preparendistaként volt alkalma megszeretni a tamburázó és halkán éneklő diákok között elsielve, hogy aztán ő is Pestre menjen, a tanárképzőbe, s a Thököliánum növendékei közé, ahol majd az említett Skerlić tartja meg óriási hatású előadását a délszláv eszmék demokratikus célkitűzéseiről, amelyekből persze a pár évvel később létrejött S–H–S Királyságban nem lett semmi.

Nehéz sorrendet tartani az egymásra következő évtizedekben, mivel minduntalan a fontosabbnak tűnő személyek és események jutnak eszünkbe. Platon Atanacković például, aki Kossuth politikájához húzott, ugyancsak innen indult el, hogy a szerb pedagógiai irodalom alapját megvesse, s Vuklak hadakozzék a „birkapásztorok nyelvének” bevezetése ellen. Akárcsak a város másik jeles szülötte, Hadžić-Sveti Jovan, a *Letopis* és a Szerb Matica egyik megalapítója, aki még írói nevének kezdőbetűit is a szerbek csúcsszervezetének betűiből vette: Milo Svetić. Ő ugyan nem kelt olyan kétségbeesetten a szerb irodalmi nyelv védelmére, mint Atanacković, de annál ragyogóbb filippikákkal válaszolt, amelyek annak ellenére is érdekesek és izgalmasak voltak, hogy nem volt igaza.

Szóval, messzire vezettek az utak a szerb körútról. Időnként valaki magyarnak eszébe jutott ugyan, hogy azért nincs egészen rendjén, ha a honi szerb írók olyan szorosán együttműködnek a határokon túli társaikkal. De az ilyenről csakhamar kiderítették, hogy sovíniszta, s egy ideig megint nem állta semmi útját az azonos nyelvű szellemi élet természetes vércseréjének.

*

Vissza kell fordítani eredetire, és Ravangradot mondani, hadd tudja a mai olvasó, hogy Veljko Petrovićról lesz szó. Mert ez az ő birodalma volt. A Mihajlović testvérek iskolájától kezdve végig a Csonoplai úton, a fekete vaskerítésig, amely mögött a lehangosabb zomboriak is elhallgatnak, csupán a kol-dusok gajdolása hallatszik, s elkeseredett veszekedésük, amikor a temetés

után kiosztott pogácsából s a közjük dobott hatosokból, fillérekből és dinárokból nem jut mindegyiküknek egyformán. Ő persze életük történetét is pontosan tudta a temetőkert szegényeinek, s ezt a pontosságot, irodalmi szóval: a realizmusát dicsérte utolsó kritikái széljegyzetében Skerlić is, mielőtt meghalt. A fiatal szerb elbeszélőt köszöntve, aki egy idegen környezetből érkezett, mint annyian a Balkán-háború idején, épp ezért eredeti volt és modern. Hogy Mikszáth hatását is magával vitte a határon át, abban az időben, amikor már Bródy Sándor teremtette újjá a magyar prózát, azt a Száván túl nem vették észre.

Mert ő mindenekelőtt az idegenséggel volt új, amit természetesen nemcsak stílus és hangvétele sugárzott, s az oldottabb és könnyedebb előadás, de nem kevésbé az alakok egzotikuma. És a sajátos táj, a város merőben más struktúrája. A nyelvezet, amelyben benne volt a deákos dikció lejtése és a magyar anekdota öblössége. Mindez az idegenség ingerével hatott, akárcsak az itteni pópák csuháján a sujtás és vitézkötés, úgyhogy már messziről meglátszott minden átkos prékóiságuk. Hogy már fiatalon a Fekete Hattyú epithetonjával emlegették a Három Kalap bohém asztalainál, arra aligha csupán haja színével és nyurga alakjával szolgált rá Veljko Petrović.

Kedvesen meghitt és ismerős csak a vajdasági szerb olvasóknak volt a Petrović-novellák játéktere, Ravangrad. De azok aztán az ifjúság utáni nosztalgiával zárták a szívükbe a folytonosan visszatérő Aranygerenda utcát, a szerb körút hallgatag lakóit s a padokon zümmögő diákokat, akik jóval Gavrilo Princip merénylete előtt félhangosan dúdolták: Kiša pada, Mađarska propada, úgyhogy a levegő is súlyosabb lett a lehajló lombok alatt, és az idegenség a város más negyedei s a más ajkú lakosság felé még inkább megnőtt.

De hát ki tudta volna akkoriban Zombor többi városrészében, hogy Petrović esperes fiatalabb fia, aki elegáns megjelenésével oly élénk feltűnést keltett a pesti Duna-korzón, a költői transzpozíció jogával elkeresztelte korai novelláiban a várost, mint előtte Papp Dániel, vele egy időben pedig Kosztolányi Szabdkát, s utána Sztankovics főmérnök fia, aki Sárszegnek nevezte Zombort, nem gondolva rá, hogy a nyomdászok játékos kedve majd egészen triviálissá teszi a szót az „sz” és az „s” felcserélésével!

A fiatal szerb elbeszélő azonban nemcsak a divatnak engedett, hanem a kényszernek is, hiszen a valóságot írta. Élő alakokat vonultatott fel, akiket oly könnyű volt felismerni. Popovics Julcsikát és Čordar Đokót, például a lengő szakállú levéltárost, és Lalošević Jašót, aki a békebeli bíróság Maširević-tanácsa előtt, miután elmarasztalták, hangosan dörmögte: Bo vas otac! – Mire az elnök ártatlan képpel fordult a tolmácshoz: Mit mond az alperes? – Alázatos tisztelettel fellebbez! – felelte Čordar Đokó, és a szemé se rebbent, minthogy tökéletesen kiismerte magát a kétnyelvűség gyakorlatában.

Ami azonban humor volt ezekben a ravangradi novellákban, azt a honvány enyhítette meghitté és meleggé, mivel Skerlić hiába ütötte lovaggá az ifjú novellistát, az idegenséget erősen érezte vele. Ott kellett megtanulnia, a ki-

sebbségi író bőrn érezve, hogy vannak helyzetek, melyeket innen is meg onnan is idegenkedve s tartózkodóan ítélnék meg. Ha van politikum az írásai-ban, márpedig nagyon is van, akkor innen ered, s ami elérzékenyedett líra bujkál a sorai között, még később is – a Miska öregbéresben, s a Magyar Pistában –, az a nosztalgia, a hazavágyás elégiája. Mert akárhogy áthatotta az egyesülés vágya, s a délszláv álom, ez az életművében szűkre szabott kisváros, Ravangrad volt az ő igazi hazája.

Talán nem is baj, hogy szülővárosában kocsmák őrzik az emlékét. A régi Zombor, a tenyérnyi Ravangrad hangulata még leginkább ott térhet vissza, kicsit a sírva vigadás rózsaszínű ködéből, kicsit a valóságból megjelenve, mint minden, ami szép volt és igaz volt, és elmúlt örökre, mert elszállt fölötte az idő, s becsukta mögötte sötét kapuját a történelem.

*

Azok a kórusban zümmögő és tamburázgató diákok a szerb körúton és a megosztott város keleti részén csupán vendégek voltak Zomborban. Három, később négy évre jöttek a Monarchia szerblakta részein kívül a Nišava, a Morava, a Drina vidékéről, sőt a Fekete Hegyek országából is, ahol Nikita fejedelem amolyan kis fogadást rendezett egy-egy tanítójelölt hazatérésekor. Elkávézgatott vele a fejedelmi konak melletti kafanában, később még biliárdozott is velük, mert a zöld posztós asztalt ugyancsak ezek a diákok tették divatossá Cetinje környékén. Hogy mi újság a „svábok” birodalmában, hihetőleg afelől is érdeklődött, meg talán, hogy mit csinál a költő, Laza Kostić, aki öt éven át szerkesztette az első újságokat nála, csak a végén már nem volt hajlandó eltűnni, hogy a fejedelem a szerkesztésbe beleszóljon. Akkoriban a költők és szerkesztők még sokat adtak magukra.

Olyan volt ez a három-négy esztendő Zomborban a délről jött diákoknak, mint valami diplomáciai tanfolyam, azonkívül persze, hogy a szintaxist is meg kellett tanulni, s felelgetni a pópának mise közben a szentély tömjénfüstös zugából, mikor rázendített a Gospodin pomilujra. . . Ha szükség volt valahol a civilizáció újdonságaira, arról is hírt vihetett a preparandista.

Minket, ilyen messziről és ennyi viharos történelmi változás után, természetesen az érdekelne, hogy mit mondtak odahaza a városról, a lakosságról, a felsőváros iparosairól s az urakról, akik kellő önérzettel vonultak a városháza és a vármegyeháza felé, miközben a hátuk mögött tintanyalóknak nevezte őket a nép. . . Mit mondtak a magyarokról? Hogy gőgösek? Hogy fennhéjázók? Hogy lenézik a Prnjavor szegénységét? Mármint az urak, persze! Rigómező után egy darabig még igricek, guszlárok felváltva regéltek a közös hősről és közös áldozatokról. A magyar szabadságharc után, még inkább Bosznia okkupációja előtt már elhallgatott az ilyenfajta ének.

És mi lett volna, ha kevésbé sétálnak peckesen az urak a hivatalokba, köztük a pravoszlávok is, de azok is magyar uraknak látszottak messziről! Mi lett

volna, ha tudomást vesznek a szerb tanítóképzőről? Mi lett volna, ha megpróbálják megnyerni ezeket a diákokat, felismerve tanulóéveik külpolitikai jelentőségét? Mint ahogy a század végén Kállay Béni sugalmazására szerb ösztöndíjasokat vittek a budapesti Barcsay-gimnáziumba. Igaz, hogy onnan került ki később a hírhedt magyarfaló belügyminiszter, Stanoje Mihaldžić, de Németh László fordítója is a Barcsay diákja volt!

De hát kis népeknél a rokonszenv és ellenszenv erői másképpen hatnak, mint a nagyoknál. És a saját történelmüket sem ők tervezik. Hogy miként alakul egymáshoz való viszonyuk, nem mindig rajtuk múlik!

Na, mindegy most már! Elég az hozzá, hogy nem vettek tudomást egymásról, illetve nagyon gyanakodva, sokszor indokolatlan megvetéssel néztek egymás felé a szerb körütről és a város nyugatibb részeiből. Hivatalos jelentésekben egyszerűen elhallgatták a szerb tanítóképző létezését, minthogy az a görögkeleti egyház hatáskörébe tartozott. Hogy milyen óriási jelentősége volt politikai téren is több mint száz éven át ennek a szerb kulturális intézménynek magyar területen, senki sem vette észre. Csak a gyűlölködés maradt a megosztott város értelmiségi táborai között, s csupán irodalmi téren próbáltak légihi-dakat építeni egymás felé.

A diákokat arra oktatták, hogy csak Istennek tartoznak és a császárnak, másra nem kell tekintettel lenniük. Így történhetett, hogy Margalits Ede mint a szerb iskolák kormánybiztosa minduntalan kénytelen volt emberfeletti erőfeszítéseket tenni, hogy megmentsen egy-egy diákot, vagy tanárt, de magát az iskolát is.

Mintha azonban a megosztottság is Isten és a császár műve lett volna egy olyan korban, amikor túlvilági hatalmakkal sorsdöntő szerepet tulajdonítottak. És visszanézve erre, újólaj megállapíthatja az ember, hogy el kellett tűnie ennek a világnak a város életéből is, hogy majd új nemzedékek keressék egymáshoz az utat a körúton belül és azon túl is, miközben a tamburaszó éppoly messziről hallatszik a körúti fák alól, mint a gimnázium magyar diákjainak éneke – mert a szerbek ettől távortartották magukat – március tizenötödikén, amikor kokárdák alól zengte a kórus a dalt, mintegy a világnak is hírül adva, hogy: Esik eső karikára, Kossuth Lajos kalapjára. . .

*

Lassan már közhely lesz a fiákernek nevezett konflis és a bogyoit hullató celtisz mint zombori különlegesség. Közben ez a fajta bérkocsi általában a magyar városok tartozéka volt, s ott sorakozott sokadmagával már a múlt század végén a pályaudvarokon, helyet kérve az irodalomban is Jókaitól kezdve Kiss Józsefen át Ady Endréig. A magyar impresszionisták képein is akkor jelent meg, amikor már nemcsak rétet és mezőt, hegyet és völgyet tartottak érdekes témának, hanem a városi utcákat és tereket is kezdték festőinek látni. Persze ez a témakör is Párizsból indult hódító útjára. Lislely és Toulouse-Laut-

rec között a festők egész serege szólaltatta meg az utca és az aszfalt, sőt a nyilvánosházak költészetét. Csak Zomborban nem vonzotta sokáig a festőket. Juhász Árpád a délibábot leste, miközben egészen ezoterikus lírával jelenítette meg a messzi látóhatárt, selymes párafelhőkbe burkolva a magányos jegenyét; Singer fényképész festővé lett tanítványai: László Fülöp és Kálmán Péter pedig megtartották a mesterséges műtermi megvilágítást akkor is, amikor az egyik már uralkodókat és pápákat festett, a másik meg a müncheni akadémia tanára lett. De hát miként a költészetben, itt is a téma keresi magának a művészt, aki majd híven és festőien kifejezi. A fiákeres ló sokáig lógatta bús fejét, s a bogyfák ugyancsak megöregedtek, kemény és szívós testüket görcsök és dudorok, csomók és hegek lepték el, mire megérkezett a festőjük. És aztán lassan a közönség is, persze, amely ennyivel is megelégedett Zomborból.

Mi is a széles utcákat dicsértük, és a lehajló lombok pados sétányainak romantikáját, tökéletesen megfélekedve azokról a tenyéryi oázisokról, amelyek a körúton kívül, Zombornak már egészen vidékies városrészeiben bukkantak fel váratlanul: a csöppnyi parkocskákról, padokkal és bokrokkal és ugyancsak mélyen lehajló fákkal körülállva, diszkrétén és regényesen elrejtőzve a forgalom elől, s elrejtve a kíváncsi tekintetektől azokat, akik ezt megkívánták tőle. Az Apatini úton például, ahol az utca végén egyszerre kiszéleledt a faszor, s egy sóhajvásnyai idő után megint bezárult. De sétány kanyargott benne, s körbeültetett hibiszkuszbokrok szigete, földbe ásott padokkal s a tisztáson gyöngyörű pázsittal.

Aztán a Bezdáni út és a Zöldfa utca sarkán, a selyemtéglás kocsmá és a mézszárszék, valamint a Vancsek Béla műhelye közötti háromszögben az a kis park, ahova még a gramofon hangja is behallatszott, ha jó kedve volt az öreg mesternek, és kitette a tölcseért az ablakba, az erősen lejátszott lemezzel, hogy Király Ernő recsegő tenorján elénekelje a divatos dalt: Lárifári, nem kell várni, frissen jó a csók. . .

És volt egy ilyen miniatűr park a Könyök utca sarkán, a sárgára festett régi iskolánál, az egész bicskás Szelencsét megszelídítve a bokraival, halk poézist árasztva maga körül, úgyhogy az elátkozott költő, Somlyó Zoltán verse jutott az ember eszébe, ha arra ment:

*A szűk Könyök utcán hazamegyek,
most hajnali három óra.
Istenem, vezess a jóra!*

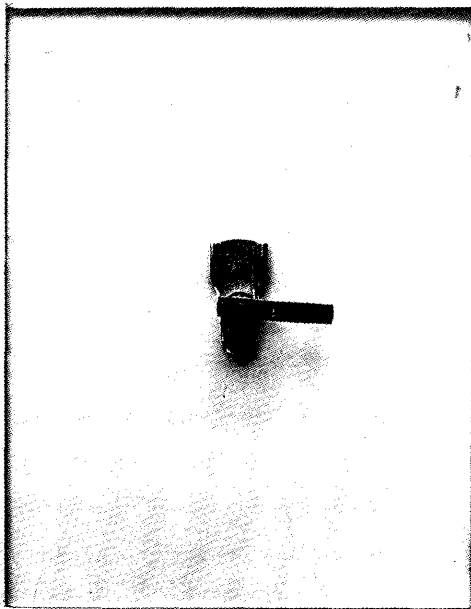
Akik a zombori Könyök utcán mentek haza, s nem a pestin, mint a költő, a korhely kőművesek és cserepezők, mivel ez az ő hazájuk volt, persze nem verseket szavaltak, hanem kurjongattak vagy káromkodtak, vagy szidták az aszszonyt, aki szipogva követte őket, mert úgy kellett hazacsalni az urukat a kocsmából. Mindez azonban semmit sem vesz el a parkocská költői hangulatából.

És felüldülés volt a Szontai út és a Schweidel József utca sarkára érni, ahova

szintén beélt az egykori városrendészet egy ilyen kicsike kis arborétumot, megint csak paddal és sétánnyal, a Markovics fakereskedő háza előtt, akiről később kiderítették, hogy tulajdonképpen gróf, s ezért nem illik, hogy tragacson tolja haza a vágott fát a vevőknek, amivel ő persze nem törődött, mint ahogyan az ember, ha fiatal volt, az utcákat se látta, a parkocskát se, csak a hangulata vette be magát a tudata alá, miközben a szép barna lányt várta, aki már jött is feléje, kicsit mindig fátyolos tekintettel, míg hosszú léptei fölött a kockás szoknyája harangozott felejtethetlenül. . .

És sorolhatnánk tovább a csöppnyi parkokat, amelyek közül csak egy maradt már meg, a Konjović utca sarkán, mintha csak ott tudtak és mertek volna emlékezni, a Prnjavor bejáratánál, az elesett hősről se feledkezve meg egy szerény kővel.

De hát minek folytatni! Az egy másik város, s egy másik világ volt, amikor a természeti szépségnek ilyen apró meglepetéseivel örvendeztették meg a zombori polgárt, akárcsak a velenceit a csöppnyi terekkel, s hogy eltűntek, talán nem is sajnálja már senki. . .

Philippe Gronon, Franciaország